

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 11 (1995)

Ανδρέας Νανάκης, Η χήρα του οικουμενικού θρόνου και η εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη, 1918-1922

Σταύρος Θ. Ανεσιτίδης

doi: [10.12681/deltiokms.64](https://doi.org/10.12681/deltiokms.64)

Copyright © 2015, Σταύρος Θ. Ανεσιτίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανεσιτίδης Σ. Θ. (1995). Ανδρέας Νανάκης, Η χήρα του οικουμενικού θρόνου και η εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη, 1918-1922. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 11, 407–409. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.64>

νά διευθύνουν, πράγμα τὸ ὁποῖο ἐνοχλοῦσε περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὸν ντόπιον πληθυσμό. Ἐνῶ ὁ σκοπὸς τους φανερά παρουσιάζεται νά εἶναι θρησκευτικὸς εἶναι σαφές, ὅτι ὁ κρυφὸς στόχος κινεῖται μέσα στὸν μοντέρνο ἄξονα σχολείου, νοσοκομείου, τυπογραφείου καὶ πηγάζει ἀπὸ οικονομικές, πολιτικὲς καὶ πολιτισμικὲς ιδιαιτερότητες. Ὅσο γιὰ τὰ σχολεῖα αὐτά, σημειώνει πάντα ὁ συγγραφέας, ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο ἡ βιτρίνα τῆς ὅλης ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος. Ἐνακεφαλαιώνει ὅλα τὰ καλὰ τῆς ἐκπαίδευσης, πὺν προσφέρθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανοὺς μισσιοναρίους καὶ καταλήγει: «Ἡ ἐκπαίδευση εἶναι ἓνα μέσο. Ἡ ἐκπαίδευση, πὺν πρόσφεραν οἱ Ἀμερικανοὶ μισσιονάριοι στὸν ἄνθρωπο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας —ἀνεξάρτητα σὲ ποιά θρησκεία, φυλή, παράδοση καὶ σὲ ποῖο δόγμα ἀνήκε— θὰ κριθεῖ ἀπὸ τὰ καλὰ πὺν τοῦ ἐξασφάλισε. Ἄραγε εἶναι δυνατό νά ποῦμε ὅτι ἡ ἐκπαίδευση τῶν Ἀμερικανῶν μισσιοναρίων εὐεργέτησε τὸν ἄνθρωπο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, χωρὶς νά κάνει διάκριση θρησκείας, δόγματος, φυλῆς, γλώσσας καὶ φύλου;».

Εἶναι σαφές ὅτι ἓνα τόσο μεγάλο θέμα, ὅπως ἡ δραστηριότητα τῶν μισσιοναρίων στὴ Μικρὰ Ἀσία στὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης δὲν εἶναι δυνατό νά καλυφθεῖ μὲ ἓνα μικροῦ σχήματος βιβλίο τῶν 222 σελίδων. Ὁ συγγραφέας παρουσίασε τὸ φαινόμενο καὶ κατέγραψε, ἀρκετὰ ἐπιφανειακά, χωρὶς διασταυρώσεις στοιχείων τὸ γεγονός αὐτὸ καθ' αὐτό. Μένει πάντα ζητούμενο νά γίνει μιὰ συστηματικὴ προσέγγιση κάθε θέματος, τὸ ὁποῖο ἀγγίζει ἡ ἐργασία αὐτή. Ἡ δραστηριότητα κάθε μισσιοναρίου, ἡ σχέση του μὲ τοὺς κρατοῦντες, τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ἡ ἀντίδραση τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ κατὰ ἐθνότητα, ἡ στάση τῶν ἀρχῶν (τῶν δύο πατριαρχείων, τοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Ἀρμενικοῦ), ἡ ἀποτελεσματικότητα τῆς παρεχόμενης ἐκπαίδευσης καὶ οἱ στόχοι τῆς, εἶναι λίγα ἀπὸ τὰ θέματα, πὺν θὰ μπορούσαν νά διερευνηθοῦν ἀπὸ ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικό. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐνασχόληση μὲ τίς πολλὰς πτυχές τοῦ θέματος αὐτοῦ θὰ φέρει περισσότερο φῶς στὴν ἱστορία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸν 19ο αἰώνα.

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΣΤΑΘΗ

Ἄνδρέας Νανάκης, *Ἡ χηρεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ Μελετίου Μεταξάκη, 1918-1922*, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Παράρτημα ἀριθμ. 5 τοῦ Α' τόμου, Θεσσαλονίκη, 1991, 176 σσ.

Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης (1871-1935) μὲ τὸ πολυσχιδές ἐκκλησιαστικὸ του

ἔργο, τὴν ρηξικέλευθὴ του προσωπικότητα καὶ τὴν ὑπερβάλλουσα φιλοδοξία του κατατάσσεται στὴν χορεία τῶν πολύκροτων φυσιογνωμιῶν μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν τοῦ αἰῶνα μας. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι κατὰ τὴν ἀνάρρησή του στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον ὁ Βασίλειος Μυστακίδης τὸν ὑποδεχόταν ἀπὸ τὶς στήλες τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*, ἔτος 41 (1921), σ. 373, ὡς «δεδοκίμασμένον κυβερνήτην, μεμελετημένον, φίλον προσώπων δρασαντων τε καὶ δρώντων, γνωστὸν ἀνὰ τὸν πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν ὀρίζοντα ὄλου τοῦ κόσμου, γνώστην τῶν πραγμάτων ὄλων ἴν' ἀναλάβῃ τὴν ἀληθῶς ἐν ποικίλοις κύμασι κυλινδουμένην παλαίφατον ὀλκάδα Ἐκκλησίας τε καὶ Γένους ἐν συνειδήσει πάντων ἀγνῆ καὶ χαρὰ τοῦ ἔθνους γενικῆ». Ἡ πατριαρχία του πάντως συνδέθηκε μὲ τὴν ἰδιάζουσα περίπτωσή τῆς ἀποδοχῆς τοῦ θρόνου πρεσβυγενεοῦς πατριαρχείου (Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, 1926-1935) μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν Μεγάλη Ἐκκλησία (1923), ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ ἐκλογή του ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου στιγματίσθηκε ἀπὸ διεργασίες, οἱ ὁποῖες ἀπέφεραν τὴν χορεία τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου (1918-1921) καὶ ἐνέπλεξαν τὸ Πατριαρχεῖο σὲ ἕναν κυκεῖονα πολιτικῶν συναλλαγῶν.

Ἡ παρούσα ἐργασία τοῦ π. Ἀνδρέα Νανάκη —διδασκαρικὴ διατριβὴ ἐγκριθεῖσα ἀπὸ τὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης— διαπραγματεύεται ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ φαινόμενο τῆς ἐπὶ μακρὸν χορείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ διερευνᾷ τοὺς ἐνδογενεῖς καὶ ἐξωγενεῖς τῆς παράγοντες, σὲ ἐποχὴ ἔθνικιστικῆς ἐξάρσεως καὶ ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνακατατάξεων στὸν χῶρο τῆς βαλκανικῆς. Κατ' οὐσίαν, στὴν περιπετειώδη ἐκλογὴ τοῦ Μελετίου Μεταξάκη ἀποτυπώνεται, μὲ τὰ μελανότερα ἴσως χρώματα, τὸ ἱστορικὸ πρόβλημα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο ἔθνικων κέντρων ὡς πρὸς τὴν διαχείριση τοῦ συλλογικοῦ πεπρωμένου τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ἐν προκειμένῳ πάντως, ἡ ζωηρὴ ἀντιπαράθεση Ἀθηνῶν-Φαναρίου, ὑπὸ συνθήκες ὅπως αὐτὲς τῆς Ἀνακωχῆς, ἀπέδειξε ὅτι δὲν ἦταν δεδομένη ἡ δυνάμει καθυπόταξη τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὸ ἰσοτεφές Ἄστυ, ἀκόμη καὶ διὰ κίγκλοι τοῦ Πατριαρχείου θὰ συντάσσονταν μὲ τὸν ἑλληνικὸ ἔθνικισμὸ στὴν βενιζελικὴ του ἐκδοχῆ ἔστω.

Ὁ π. Ἀνδρέας Νανάκης μελέτησε ἕναν σημαντικὸ ἀριθμὸ ἀδημοσίεωτων πηγῶν, οἱ ὁποῖες προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, καθὼς καὶ πολὺτιμες δευτερογενεῖς πηγὲς δημοσιευμένες στὴν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* καὶ σὲ ἄλλα ἔντυπα τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, καταφέρει νὰ συνθέσῃ ἕνα πλῆρες χρονικὸ τῆς πολυτάραχης τριετίας ἀναδεικνύοντας τὶς τρεῖς σημαντικότερες πτυχές του: τὶς ἀπόπειρες γιὰ τὴν διευθέτηση τοῦ προβλήματος τῆς ἐκλογῆς, τὴν ὀριστικὴ ἐπίλυση του καὶ τὴν ὀψιμὴ κινητοποίηση τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοῦ Μελετίου. Παράλληλα ὁμως μὲ τὴν κατατοπιστικὴ αὐτὴ ἐξιστόρηση, ἀναζητεῖ τὰ αἷτια τοῦ ἀκανθώδους αὐτοῦ ζητήματος στὸν πολιτικὸ προσανατολισμὸ τῶν δύο

έθνικῶν κέντρων: δὲν ἐπρόκειτο πλέον γιὰ τὴν ἀντιπαράθεση ἀλτρωτισμοῦ/έθναρχίας ἀλλὰ γιὰ παρατάξιμη ἀντιπαλότητα, ἐφ' ὅσον τὸ Πατριαρχεῖο παρέμενε προσκολλημένο στὸν βενιζελισμό παρὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν βασιλικῶν στὴν Ἀθήνα. Δεδομένου πάντως ὅτι ὁ συγγραφέας διαπραγματεύεται τὸ θέμα του μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσες καὶ χρήσιμες οἱ ἀντιδράσεις τῆς ὁποῖας καταγράφει, προερχόμενες τόσο ἀπὸ τὰ πρεσβυγενῆ πατριαρχεῖα καὶ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου ὅσο καὶ ἀπὸ ἱεράρχες τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

Γιὰ τὸ ἀντικανονικὸν πάντως τῆς ἐκλογῆς, ἅς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἐδῶ ἡ ὑπόμνηση τῆς ἀπόψεως τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, «Δῆθεν ὑπὲρ νόμων ἀγῶν», *Πρωτεύουσα*, ἔτος Α', ἀρ. 93, 94, 99, 101 (4, 5, 10, 12 Ἰανουαρίου 1922), ἐκφρασμένης ἐν θερμῷ, ἐν τούτοις σημαντικῆς ὡς πρὸς τὴν προσέγγιση τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὴν σκοπιὰ ἐνὸς γνήσιου πολέμου τοῦ φυλετισμοῦ καὶ τῶν ἐθνοκεντρικῶν πολιτικῶν.

Θὰ ἤθελα νὰ κλείσω τὸ παρὸν σημείωμα μὲ τὴν ἀκόλουθη σκέψη: Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τῆς ὄχι συνήθεις περιπτώσεις κατὰ τῆς ὁποῖας ἕνας μελετητῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας διαπραγματεύεται τὸ θέμα του ἐπιδιώκοντας καὶ τὴν προσέγγιση τῶν ἐκφάνσεων ποῦ ἄπτονται τοῦ πεδίου τῆς θύραθεν ἱστορίας. Ἡ ἔλλειψη πάντως τῆς ἀρετῆς αὐτῆς ἰσχύει καὶ στὸ ἀντίστροφο σχῆμα καὶ συνίσταται στὴν ἀγνοία, ἀν ὄχι στὴν παραγνώριση, σημαντικῶν καὶ οὐσιωδῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ἐκ μέρους τῆς νεοελληνικῆς ἱστοριογραφίας.

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ

Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδου, *Τὸ Μικρασιατικὸ Ζήτημα στὴν ἐφημερίδα Πάφος τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1994, 216 σσ.

Στὴν Κύπρο, ἡ ἐθνικιστικὴ ἰδεολογία ποῦ εἶχε μεταλαμπαδευτεῖ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου ἐπιβίωσε καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, ἡ ὁποία, ἀν μὴ τί ἄλλο, ἀποτελέσει ἰσχυρὸ ὄραγμα γιὰ τὸν ἑλλαδικὸ ἀλτρωτικὸ ἰδεαλισμὸ. Ἡ κλιμάκωση, πάντως, τῶν κυπριακῶν διεκδικήσεων, ὕστερα ἀπὸ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο, ἀπέφευγε τὴν ἀντιστροφή τῶν ρόλων στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο τῆς θεωρίας τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου: ἐπιδίωξη ἐνσωμάτωσης στὸ ἑλληνικὸ κράτος ἐκπορευόμενη ἀπὸ τὴν περιφέρεια, καὶ τὸ ἐθνικὸ κέντρο, βάσει τῆς παρακαταθήκης τοῦ Βενιζέλου, διστακτικὸ στὸ νὰ ἀκολουθήσει μαχητικότερη πολιτικὴ ἐναντι τῶν ἐνωτικῶν αἰτημάτων. Ἐμελλε, πάντως,